

DİYARBAKIRDA KOYUNCULUK

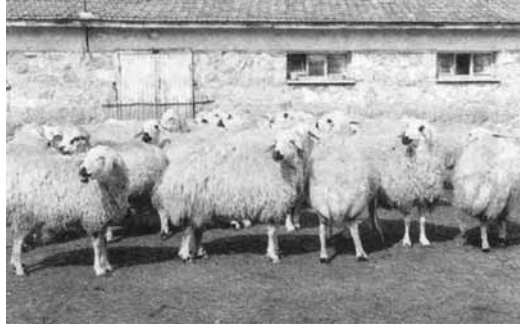
Tarih kaynaklarında ilimizin içinde bulunduğu Mezopotamya; tarım faaliyetlerinin ilk kültüre alındığı, koyun, keçi ve sığırın evcilleştirildiği bölge olarak yer almaktadır. İlimizdeki iklim koşullarından kaynaklanan düşük verimli meralardan en iyi yararlanan hayvan olarak koyun ilk sırada yer almaktadır.

Koyun et, süt, döl verimi ve yapağı verimlerine bağlı olarak kombine veya bu verim yönlerinden birkaçı için yetiştirilmektedir. Dünyada ve ülkemizde bir çok koyun ırkı yetiştirilmektedir. Bunlar kuyruk yapılarına göre şöyle sınıflandırılmaktadır;

- **Yağlı kuyruklu ırklar:** Akkaraman, morkaraman, dağlıç, ivesi karagül, norduz.
- **Yarım Yağlı kuyruklu ırklar:** Sakız, herik, hemşin, malya.
- **Yağsız ince kuyruklu ırklar:** Kıvırcık, karayaka, gökçeada, merinos, ramlıç, pırlak.
- **Uyluğu yağlı ırklar:** Tuj koyunu

İlimizde yetiştiriciliği öne çıkan koyun ırk ve varyeteleri akkaraman, karakaş, karacadağ zom koyunu, ivesi, hamdani ve aliki koyunudur.

Akkaraman :

Diyarbakır ilinde genel hakim koyun ırkı akkoyundur. Cumhuriyet döneminde Akkaraman adı verilen S harfi şeklinde bohçalı yağlı kuyruklu bir koyun ırkıdır. Akkoyunun orijini yukarı mezopotamya bölgesi olduğu, Anadolu'da Roma hakimiyetine son verilmesi ile Toroslara ve İç anadoluya göçlerle götürüldüğü bilinmektedir. Tarihte Akkoyunlu Devletine ismini veren Akkoyun ; çanadolu yöresinde Akkaraman ve Sivas yöresinde Kangal tipi gibi isimler ve varyantları ile tanınmıştır.

Verim yönü et ve süttür. Vücut iri yapılı dar ve uzundur. sırt hattı düzdür. baş uzun ve dar yüz çıplak ve boyun uzundur. Bazen alın üzerinde değişik büyüklükte kakül (hotoz) bulunur. Koçlarda baş hafif dış bükeydir. Uzun ve sarkık kulaklıdır. Bacaklar uzun ve sağlam, tırnaklar sağlam ve serttir. Vücut rengi genellikle beyazdır. Baş boyun altı ve bacaklar yapağısızdır. Yapağı kaba-karışık ve seyrek. Erkeklerde küçük yapılı yada tam gelişmemiş boynuz bulunabilir. S şeklinde yağlı kuyrukludur. Arkadan bakıldığında kuyruk üst üste oturmuş üç parça görünümündedir. Kötü çevre şartlarına ve hastalıklara dayanıklıdır. Yetersiz bakım ve beslenme ve değişken iklim koşullarında yaşayabilir, uzun yol yürüyüşlerine dayanıklıdır. Besleme karlı kış dönemi dışında meraya dayalıdır. karlı kış aylarında ağırlıklı olarak samana dayalı az miktarda dane destekli besleme yapılır. Canlı ağırlıkları 50-60 kg, laktasyon süt verimi 50-70 kg, yapağı verimi 2.2 kg, kuzu verimi 1.2'dir.

Karakaş :

Akkaramanların bir varyetesidir. İlimizle birlikte Van, Batman, Bitlis, Siirt, Bingöl, Malatya ve Elazığ gibi komşu illerimizde de yetiştirilmektedir. Çevik ve hareketli oldukları için sürü yönetimleri zordur. Bu nedenle % 10-20 arasında keçi ile karışık 100-300 başlık sürüler halinde yetiştirilmektedir. Vücut açık

krem rengi kaba karışık yapağı ile kaplıdır. Siyah ve beyaz olmak üzere iki baş rengine sahiptirler. Bununla birlikte gözler ağız çevresi ve çene etrafı ile ön ve arka bacakların incikten vücut ile birleşen bölgeye kadar kesikli siyah renk dağılımı ve karın altının yapağısız olması diğer ırk ve varyetelerden kolayca ayırt edilebilmektedir. Kötü bakım ve besleme koşullarına ve lokal hastalıklara dirençleri dolayısıyla ilimiz yetiştiricileri tarafından tercih edilmektedir. Temel yetiştirilme amacı kuzu eti üretimi olup laktasyon süt verimleri 44-84 Kg, ikizlik oranı % 4-7'dir. Kuzular 3 aylık iken süttten kesilir. ve kesim ağırlıkları 20-25 Kg kadardır.

Karacadağ Zom Koyunu :

İlimiz merkez, Çınar ve Ergani'nin alt kesimlerinde yetiştirilmekte olan bu koyun varyetesi yağlı kuyruklu olmakla birlikte kuyruk toplu olup diz eklemi hizasını geçmemektedir. Karacadağ'ın taşlık arazisine iyi adapte olmuştur. Kombine verimli olup kuzu verimi önceliklidir. Karacadağ Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa arasında bulunan, oldukça geniş bir alana yayılmış konik yapılı, sönmüş volkanik bir dağdır. Karacadağ bölgesinde Akkaraman ve Karakaş Koyunundan gerek fiziksel ve gerekse verim özellikleri yönünden oldukça farklılık gösteren "Karacadağ Zom Koyunu" yetiştirilmektedir.

Baş, erkek ve dişilerde güçlü ve dayanıklı görünümündür. Koç ve koyunlarda boynuzluluk oldukça azdır. Kulaklar, Karacadağ Bölgesi'nin soğuk iklim yapısına uyum sağlamış olup karakaşa oranla daha küçük, dik yapılı ve çiftçiler tarafından tercih edilen benekli bir yapıya sahiptir. Koyun iyi beslendiğinde gerdan tipik olarak belirginleşmektedir. Sırt bölgesi geniş, yuvarlak ve dolgun yapıya sahiptir.

Kuyruk karakaşa göre oldukça kısa, yuvarlak ve basık görünüşlüdür. Ağız çevresi, gözler, boyun, ön ve arka bacaklarda yaygın, kuyruk ve gövde daha az olmak üzere siyah benekler bulunmaktadır. Yapağı ince, sık ve kısadır. Yapağının sık olması soğuğa ve yağışlı havalara daha dirençli olmasını sağlamaktadır. Ağız, Karakaşa oranla daha büyüktür. Meradan oldukça iyi yararlanabilmektedir.

Bacaklar kalın ve uzun, tırnak araları karakaşa oranla daha dardır. Bacakların sağlam ve ince olması zom koyununun taşlık arazide daha rahat otlamasını sağlamaktadır. Zom koyununun et tutma kapasitesi yüksektir ve çok kısa sürede besiye gelmektedir. Aynı boy ve cüssedeki karakaş koyununa göre et randımanı daha fazladır.

Kuzular 3-3,5 aylık iken sütten kesilmektedir. Kuzuların sütten kesim ağırlığı yetiştirici bildirimlerine göre 30-35 kg arasında değişmektedir. Ek yemleme yapıldığında ağırlık 40 kg'a kadar çıkmaktadır.

Koyunlar, kuzular sütten kesilinceye kadar, günde bir kez, kesildikten sonra iki kez sağılmaktadır. Sağım, kuzular sütten kesildikten sonra 4-5 ay kadar daha devam etmektedir.

Ancak döl verimi, süt verimi büyüme ve gelişme ile dış yapı özelliklerinin bilimsel olarak belirlenmesine ihtiyaç vardır. bu amaçla Güneydoğu Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü bir proje yürütölmekteydi.

İvesi:

İvesi koyununun asıl anavatanı Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunan Mezopotamya bölgesidir. Irak, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Ortadoğu ülkelerinde yetiştirilmektedir. Ülkemizde de ilimizle birlikte Suriye sınırına yakın olan Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illerinde yetiştiriciliği yapılmaktadır.

İvesi güçlü ve sağlam bir görünüşe sahiptir. Vücut orta yapılı olup, Süt tipine uygun, ince fakat sağlam kemik yapısına sahiptir. Kombine verimli bir ırk olup süt verimi önceliklidir.

Genel olarak baş, kirli sarı ve kahverengi, siyah ve tam beyaz olmak üzere üç ayrı tip arz etmektedir. Çoğunlukla alın kısmında beyazlık yani akıtma vardır. Kulak ve burunda kahverengi lekeler bulunur. Vücut beyaz-kremdir. Ergin koyunlarda baş rengine uygun olmak üzere ayaklarda da lekeler vardır.

Baş uzun ve dardır. Çoğunlukla alın düz, burun üzeri öne büküktür. Bazı koyunlar hotozludur. Erkekler boynuzludur. Boynuzlar geriye ve aşağıya doğru kıvrımlıdır. Boynuz uzunluğu ortalama 40-60 cm'dir. Erkeklerin yaklaşık % 75'i büyük burgulu boynuzlu, % 15'i kısa yarım ay şeklinde boynuzlu ve % 10'u da tamamen

boynuzsuzdur. Dişiler genel olarak boynuzsuz olup yaklaşık % 10 oranında küçük ve büyük boynuzlu olanlarla, koçboynuzlulara da rastlanır.

Kuyruk iki parçalıdır. En altta tepsi gibi yuvarlak, yağlı kısım bulunur. Onun üzerinde de yağsız bir parça yer almıştır. Kuyruk ayak eklemine kadar uzar. Kuyruk üzerinde alttan başlayıp orta kısma kadar uzayan bir oyukluk yani mizabe vardır. Bu oyukluk tamamen çıplak ve oluk şeklindedir, oyukluk kuyruk ortasında biter ve orada 4-5 cm boyunda çok küçük bir kuyruk ucu meydana gelir. Koyunlar kırıldığı zaman bu oyukluk gayet net olarak görülür, kırılmadığı zaman, oyukluk yapağının üstünden, uzunca bir çukurluk şeklinde fark edilir. Mizabe en önemli ayırt edici özelliklerdendir.

Sürülerdeki koyunların ortalama % 87 si doğum yapar ve ikizlik % 10-14 kadardır. Kuzuların ortalama doğum ağırlığı erkeklerde 4,6 kg, dişilerde 4,3 kg'dır. Kuzular yaklaşık 2 aylıkken sütten kesilirler. Ortalama sütten kesim ağırlıkları erkeklerde 18,6 kg dişilerde 17,8 kg kadardır. Sütten kesimde 32-33 kg'a kadar çıkan kuzularda mevcuttur. Ergin canlı ağırlığı Erkeklerde 70-75 kg dişilerde 50-55 kg civarındadır. İvesiler ergin canlı ağırlıkları ile en iri koyun ırklarımız arasındadır. Meme büyük, bezel karakterde ve bol süt verimine elverişli olup, meme ve meme başı yapıları oldukça değişkendir. Meme genellikle açık renklidir ve pek çok hayvanda memede koyu büyük lekeler bulunur. Süt verimi en yüksek olan ırklarımızdan biridir. Halk elindeki sürülerde sağım 2-3 ay sürmekte olup süt verimi ortalaması kuzunun emdiği hariç 60 - 100 kg'dır. Devlet işletmelerindeki ivesilerin

süt verim ortalamaları 200-300 kg'a kadar çıkmaktadır. İvesi sütünden kaliteli peynir ve yoğurt yapılmaktadır. İsrail bu koyun ırkı üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda laktasyon süt verimini 500 kg'a kadar çıkarmıştır.

Hamdani : Özellikle ilimizin Silvan ve Bismil Yöresinde yetiştirilmektedir. Halk arasında koçeri diye adlandırılmaktadır. Kombine verimli ve yağlı kuyruklu olup kuzu verimi önceliklidir. Baş, erkek ve dişilerde güçlü ve dayanıklı görünümlüdür. Koç ve koyunlarda boynuzluluk oldukça azdır. Genel olarak baş, kulak, boyunun büyük bir kısmı ve ayaklar kahverengidir. Kulaklar sarkık ve geniştir. İvesilerde alın bölgesinde bulunan akıtma hamdanilerde pek görülmez. Vücut beyaz-kremdir. Bacaklar dağlık ve engebeli arazide yürümeye uygun olacak biçimde kalın ve uzundur. Kuzu doğum ağırlığı ortalama 2,5-5 kg dır. Yaklaşık olarak 2,5 – 3 aylık iken sütten kesilirler. Sütten kesim ağırlığı 27-30 kg. kadardır. Laktasyon süt verimi 80-90 kg kadardır.

Aliki : Diyarbakırın doğu bölümü il Batman ili arasında Göçebe Alikan-Düdeyran aşiretine özgü onların ismi ile tanınan aliki koyunları; baş ve ayaklar gri- kahverenginde, vücut genel olarak krem renginde yapağı ile kaplı olup ivesi ve hamdanilere göre uzun kulaklı daha ufak yapılı bir koyun tipi olup; bilimsel olarak tanımlanması ve geliştirilmesi için üzerinde çalışılması gereken lokal bir koyun varyantıdır.

İlimizde koyun yetiştiriciliği meraya dayalı olarak; yerleşik, yaylacılık ve göçer sistemde yapılmaktadır. son yirmi yıllık dönemde sosyal ve ekonomik bir çok faktöre bağlı olarak yaylacılık ve göçer şeklinde yetiştiricilik yapan ailelerin çoğu ya yerleşik sisteme geçmişler ya da bu üretim kolunu terketmişlerdir. İlimizde işletmelerin çoğu küçük ölçekli aile tipi işletmelerdir. Bu işletmeler geniş bir alana yayılmış ve dağınık durumdadır. Meraya dayalı yapılan yetiştiricilikte kış aylarında saman özellikle mercimek samanı ve dane yem olarak arpa ilavesi yapılmaktadır. Son

yıllarda kesif yem olarak fabrikasyon yemleride kullanılmaktadır. Yetiştiriciler sütü peynir olarak ve özellikle Diyarbakırın meşhur örgü peyniri ile ilimizde tüketimi yoğun olan koyun yoğurdu olarak pazara sunmaktadırlar. Kuzular 2-3 aylık süt tüketiminden sonra üç aylık yoğun bir besi sonunda kesime sevk edilmektedir. Bazı işletmelerde kuzular büyütölüp toklu olarak besiyeye alınmaktadırlar. Bu tokluları ya kesime sevk etmekte ya da kurbanlık olarak pazara sunmaktadırlar.

Kuzu dolması kaburga dolması, sac kebabı, ciğer kebabı, kibe-bumbar ve meftune gibi ilimizin meşhur yemeklerinde kuzu eti ve sakatatı kullanılmaktadır.

Son yıllarda mera alanlarımızın daralması, kuraklık, yetiştiricilerin çoban bulmadaki sıkıntıları, yeni nesil genç bayanların koyun bakım ve besleme -özellikle sağım- konusundaki isteksizlikleri ilimizdeki koyun varlığını olumsuz etkileyerek % 50 oranında azalmaya neden olmuştur. İlimizde 1990'da koyun sayısı 1.000.000 üzerinde iken 2009 yılında bu sayı 466 693'e düşmüştür. İlimiz koyunculüğünün tekrar geliştirilmesi için;

İslah çalışmalarına önem verilmeli, et,süt ve döl verim yönleri geliştirilmelidir.Bu amaçla, senkronizasyon,suni tahumlama ve embriyo tranferi gibi biyoteknolojilerden yararlanılmalıdır.

Bakım ve besleme de mera ve anız beslenmesi olan ekstansif yetiştiriciliğe alternatif entansif yetiştiriciliğe geçilmeli,bölgemize uygun barınak modelleri geliştirilerek ,sağım ve yemleme

gibi yoğun iş gücü gerektiren faaliyetler için mekanizasyon teknolojilerinden yararlanılmalı, kaliteli kaba yem açığını kapatmak amacıyla yem bitkileri ekimi geliştirilmelidir.çobanlar sosyal güvenlik şemsiyesine alınmalıdır.

Hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadelede koruyucu hekimliğe önem verilerek aşılama faaliyetlerinin yaygınlaştırılması,iç ve dış parazit mücadelesinin zamanında ve yeterli düzeyde yapılması sağlanmalıdır.

Örgütlenme ve pazarlama da yetiştirici birliklerinin yaygınlaştırılması ve bu birliklerin aktif rol almaları teşvik edilmeli,orta vadede özellikle Ortadoğu ülkelerine toklu ihracatının tekrar sağlanması

Eğitim, yetiştiriciler ve çobanlar; bakım-besleme,hastalıkvezararlılarlamücadeleilesürü yönetimi konularında bilinçlendirilmelidirler.

Destekleme politikaları, Gap eylem planı kapsamında süt sığırcılığında olduğu gibi koyunculuk işletmeleri de desteklenmelidir. Yıllık 10 TL olan damızlık koyun desteği artırılmalıdır.

